

MAĎARSKÁ PRÁVNA KOMPARATISTIKA PRED ROKOM 1889 A JEJ ČESKOSLOVENSKÉ SÚVISLOSTI (DILEMY, TÉMY A OSOBNOSTI)¹

Ivan Halász²

Prvé vedecké články, ktoré by bolo možné zaradiť do sféry porovnávacieho práva sa v maďarskom jazykovom prostredí objavili už koncom prvej polovice 19. storočia. Práve vtedy sa totiž skončilo takzvané obdobie reformných snemov (1832–1847), ktoré odborne predpripravili revolučné zmeny, ku ktorým došlo počas uhorskej revolúcie a boja za nezávislosť krajiny v rokoch 1848/1849. Vtedajšie reformné Uhorsko bolo z pohľadu rozvoja práva v zaujímavej situácii. Krajina síce nemala štatút mocnosti, dokonca v plnej miere ani nedisponovala so svojou suverenitou, na druhej strane si však v rámci Habsburskej ríše zachovala veľkú mieru autonómie, ktorú pomáhal chrániť aj pomerne homogénny národný charakter právneho systému. Uhorské stavy po dlhé roky dokázali odolávať cisársko-kráľovskému absolutizmu, a to aj vďaka obrane svojich národných právnych inštitútov. Z tohto dôvodu sa pocit právnej osobitosti hlboko zapísal do kultúrneho kódu a politickej tradície celého Uhorska.

Až do 20. storočia boli v politickej publicistike v odbornej literatúre časté odvolávky na „národného právneho génia.“ Pod géniom sa tu nerozumela konkrétna osoba, ale celé právnické myslenie a kultúra. V takýchto podmienkach zdanlivo neexistovalo miesto pre výskum cudzích právnych vzorov a hlavne nie pre transfer zahraničných riešení do uhorského právneho poriadku. Našťastie si však uhorská liberálna opozícia, ktorá pozostávala zväčša z právnikov obratne využívajúcich „národné právne tradície“ voči Viedni, uvedomovala zaostalosť domáceho právneho poriadku. Z tohto dôvodu sa domáce právnické myslenie práve počas tohto prechodného obdobia začalo viac otvárať smerom k výskumu cudzích európskych vzorov. Z horeuvedených príčin sa inštitucionalizácia výuky porovnávacej právnej vedy na peštianskej univerzite začala pomerne skoro. Už v revolučnom roku 1848 sa táto disciplína dostala do ponuky predmetov pre študentov. Išlo však len o alternatívny predmet, ktorý bolo možné obísť, ak si študent vybral ako predmet právnú filozofiu. V tom čase nebol ešte úplne jasný ani obsah tohto kurzu a okrem toho sa právna komparatistika nestala skúškovým predmetom, čo determinovalo jej miesto v rámci študijnej ponuky právnickej fakulty.³ Dôležité však je, že komparatistika zostala v študijnej ponuke fakulty aj po porážke revolúcie.

Zatiaľ prvá známa štúdia, ktorá používala pojem „porovnávacia právna veda“, bola v Uhorsku publikovaná v roku 1847 a jej autorom bol István Szűcs, ktorý si myslel, že prezentovaním jednotlivých zahraničných modelov dokáže stimulovať maďarskú právnu vedu.⁴ Na Szűcsovej štúdii bolo cítiť vplyv Eduarda Gansa, na ktorého sa autor aj priamo odvolával. Avšak Szűcs, zaoberajúc sa predovšetkým otázkami právnej filozofie, nebol ešte zakladateľom uhorskej, resp. maďarskej právnej komparatistiky. Táto úloha totiž čakala na Gusztáva Wenzela, právneho historika s relatívne zaujímavým osudom.

Gusztáv Wenzel (1812–1891) sa narodil v lužickom mestečku Lukau v rodine husárkeho dôstojníka, ktorý tam práve slúžil. Väčšiu časť detstva prežil na severe Talianska, kde začal aj svoje stredoškolské štúdiá, ktoré však ako syn neustále prekladaného dôstojníka absolvoval vo viacerých mestách. Najprv bol študentom vojenskej školy v Miláne, potom pokračoval na gymnáziu vo Verone, odtiaľ prešiel do Salzburgu a nakoniec svoje stredoškolské štúdiá dokončil v uhorskom Vespríme (Veszprém) a Vacove (Vác). Vďaka tomuto putovaniu po školských zariadeniach Habsburskej monarchie si už v ranej mladosti osvojil viacero dôležitých európskych jazykov. Právo študoval taktiež na dvoch miestach – vo Viedni a v Pešť-Budíne.⁵ Pedagogicky začal pôsobiť v uhorskom hlavnom meste: najprv ako vychovávateľ v palatínovej rodine a potom ako zastupujúci učiteľ histórie na filozofickej fakulte tamtojšej univerzity. Nakoľko sa mu však nepodarilo získať trvalý úväzok, odišiel do Viedne, kde učil na prestížnom Theresianume a publikoval v rakúskych odborných časopisoch. Čoskoro začal učiť právne dejiny, banské aorské právo aj na viedenskej univerzite. V období Bachovho absolutizmu sa však presunul do uhorského hlavného mesta, kde potom až do smrti pôsobil na tamtojšej univerzite. Dvakrát bol aj dekanom právnickej fakulty (1869–1870) a v roku 1866 bol vymenovaný dokonca za rektora celej univerzity.⁶

Napriek tomu, že Wenzel prišiel do Pešť-Budína v ťažkých rokoch porevolučných represíí, okrem rakúskeho štátneho práva a banského práva väčšinu ostatných predmetov učil po maďarsky. To malo v tých rokoch aj symbolickú hodnotu. Wenzel mal inak obdivuhodne široké pedagogické a výskumné portfólio – okrem spomínaných predmetov prednášal totiž aj uhorské súkromné právo a uhorské právne dejiny a patril medzi prvých profesorov, ktorý učili aj porovnávaciu právnu vedu. Okrem toho sa však intenzívne venoval aj histórii – osobitne ho zaujímali hospodárske dejiny a vydal množstvo veľmi dôležitých starých (stredovekých) prameňov.

Od svojich výskumníckych začiatkov bol Wenzel aktívny aj v rámci Uhorskej akadémie vied. Od roku 1846 patril medzi jej členov-korešpondentov a od roku 1858 bol už riadnym akademikom. Hoci sa na rozdiel od mnohých vtedajších profesorov práva vždy držal bokom od politiky, nakoniec ho cisársko-kráľovská moc predsa len odmenila – v roku 1879 sa stal šľachticom a v roku 1889 ho vymenovali za člena hornej komory uhorského parlamentu. To znamená, že sa Wenzel, ktorý sa síce stránil politiky, ale predsa len vyučoval politicky senzitivné predmety, dokázal etablovať v dvoch rozličných obdobiach – počas Bachovho absolutizmu a potom aj v období rakúsko-uhorského vyrovnania.

Wenzel svoju prvú prednášku o právnej komparatistike predniesol v rámci Akadémie už v roku 1850. Išlo vôbec o jednu z prvých prednášok, ktorá sa pokúsila zhrnúť a systematizovať problematiku právnej komparatistiky v Uhorsku.⁷ Autor argumentoval v prospech porovnávej právnej vedy ako samostatnej vedeckej disciplíny. V tejto sfére však nebol úplne dôsledný, lebo zostali po ňom aj publikácie, kde hovoril o komparatistike ako o metóde, a nie samostanej disciplíne. Svoju druhú významnú štúdiu o vzťahu uhorského súkromného práva a porovnávej právnej vedy publikoval v roku 1876 viac-menej v tomto duchu.⁸ V tejto publikácii sa snaží zdôrazňovať potrebu rovnováhy medzi národnými právnymi tradíciami a využitím zahraničných vzorov. Inak Wenzel vychádzal prevažne z potreby porovnávať právo „civilizovanej Európy“, ako aj právo civilizovaných národov a štátov. Sem prirodzene patrili aj štáty severnej Ameriky. Inak v jeho diele sa intenzívne prelínala komparatistická línia a dobrá znalosť všeobecných dejín štátu a práva. Wenzel

vždy zdôrazňoval praktický osoh porovnávania v práve, a to osobitne čo sa týka takých moderných a špeciálnych oblastí, akými bolo banské, železničné, morské alebo úverové právo. Komplikovanejšie už videl vplyv porovnávania na vývoj celého právneho systému. Uhorsko však skúmal v kontexte právneho vývoja celej Európy, hoci sa primerane duchu svojej doby vždy snažil vyzdvihnúť aj starobylé národné tradície, na ktoré bol uhorský právnický stav taký hrdý. Pravdepodobne z tohto dôvodu bol aj pomerne populárny medzi svojimi kolegami a poslucháčmi.⁹

Historik a právnik Wenzel bol vo svojej podstate jedným z najvýznamnejších nasledovníkov takzvanej Savignyho historicko-právnej školy. Táto škola si v Uhorsku zachovávala veľký vplyv až do konca 19. storočia. O prekonanie tejto paradigmy sa pokúsil ďalší významný právnik svojej doby – Ágost Pulszky. Pulszky preložil v roku 1875 z angličtiny do maďarčiny dielo britského právnika Maineho o prastarom práve. Autor doplnil preklad o vlastný impozantný, skoro stodvadsaťstranový komentár, ktorý má dodnes samostatnú vedeckú hodnotu. Okrem iného sa vtedajšia maďarská právnická verejnosť aj práve vďaka tomuto komentáru oboznámila s pojmami anglického práva. Pulszky vychádzal z toho, že s pomocou Maineho evolucionistického prístupu bude možné spoznať aj vývoj práva mimo Európy, pričom takto získané nové poznatky pomôžu pochopiť aj súvislosti právneho vývoja v samotnej „prehistorickej“ Európe, teda v časoch, o ktorých nezostali zachované písomné pamiatky.¹⁰

K jednej z prvých veľkých komparatistických diskusií v rámci maďarskej právnej vedy došlo na konci 19. storočia medzi Jánosom Reinerom a Józsefom Illyasevitsom (neskôr si pomadárčil meno na József Illésa). Obaja boli vtedy ešte mladými začínajúcimi praktizujúcimi právnikmi a až neskôr sa stali univerzitnými pedagógmi.¹¹ Reiner v tejto polemike kritizoval historicko-evolucionistickú paradigmu, ktorá podľa neho veľa čerpala z etnologickeho prístupu a osobitne bola pripravená vychádzať z rozličných hypotéz, ktoré však nevedela dostatočne podložiť dôkazmi. Pozitivistickejšie naladený Illés sa zase v diskusií pokúsil obhájiť užitočnosť evolucionistického (a etnologickeho) prístupu. Nakoľko predtým absolvoval viacero študijných pobytov vo Francúzsku a Nemecku, snažil sa svoje argumenty doložiť aj príkladmi, ktoré tam spoznal.¹² Vtedajšia odborná verejnosť dala za pravdu skôr Illésovi, ktorý dokonca na začiatku 20. storočia dostal poverenie napísať heslo o porovnávacej právnej vede pre päťzväzkový právnický lexikón.¹³ Reinerove kritické poznámky však prinútili odborníkov znovu sa zamyslieť na celou problematiku.

Na začiatku 20. storočia došlo k významnej zmene paradigmy v rámci právnej komparatistiky, na ktorú začali mnohí (najprv francúzski¹⁴) právnici nazerať predovšetkým ako na praktickú disciplínu, ktorá má zlepšiť úroveň legislatívy. Preto sa záujem komparatistov prvej tretiny 20. storočia zamerával primárne na výskum práva v takzvaných moderných a civilizovaných krajinách – čiže hlavne v európskom a americkom civilizáčnom priestore. Znovudefinované *droit comparé* vtedy získalo aj pomerne stabilnú inštitucionálnu základňu. V roku 1924 totiž vznikla Medzinárodná akadémia porovnávacieho práva (Académie Internationale de la droit comparé), ktorá si vytýčila za cieľ nadnárodnú koordináciu komparatistických výskumov.

Založenia tejto akadémie, ktorá dodnes každé štyri roky organizuje svetové komparatistické kongresy, sa aktívne zúčastnil aj maďarský právnik Elemér Balogh, ktorý po určitý čas zastával funkciu generálneho tajomníka tejto ustanovizne. Dokonca mohol za svoje zásluhy pri vzniku akadémie používať až do svojej smrti v roku 1955 titul doživotného

generálneho tajomníka.¹⁵ Z posttrianonského Maďarska Balogh odišiel pre svoje politické aktivity počas občiansko-demokratickej revolúcie v roku 1918 a potom pôsobil na mnohých miestach v Európe a Afrike.¹⁶ Balogh teda od roku 1918 už nebol integrálnou súčasťou medzivojnového maďarského univerzitného sveta, hoci sa občas snažil o svoj návrat do vlasti. V domácich komparatistických podmienkach však hrali významnejšiu úlohu profesori súkromného práva Gusztáv Szászy-Schwarz, Károly Szladits a István Szászy.

Tu treba povedať, že prvá svetová vojna, rozpad Uhorska a povojnové politické zmätky (revolúcie, kontrarevolúcie, politické čistky) negatívne vplývali na vtedajší maďarský vedecký život a univerzitnú sféru. Trochu iný bol vývoj vo sfére právnej komparatistiky, na ktorú územné straty a pošramotená povesť krajiny vplývali skôr inšpirujúco a dynamizujúco. To sa týkalo osobitne komparatistických výskumov nových susedných krajín, pod jurisdikciu ktorých sa dostali najväčšie maďarské národnostné menšiny – teda hlavne právneho poriadku Československa, Rumunska a Juhoslávie. Výskumníkov zaujímala predovšetkým otázka, ako bude reagovať na politické zmeny právny systém, čo zostane v platnosti z predchádzajúceho uhorského právneho poriadku a celkovo, čo sa stane v nových podmienkach s uhorsko-maďarskou právnou kultúrou.

Najdôležitejším predstaviteľom týchto výskumov bol Miklós Ujlaki,¹⁷ ktorý sa zaoberal jednak prežívaním maďarského súkromného práva na území nástupníckych štátov a taktiež skúmal aj ich celkový vývoj. Väčšinu svojich prác o československom, juhoslovenskom, poľskom, rakúskom a rumunskom právnom vývoji publikoval na základe originálnych prameňov. O československom súkromnom práve napísal Ujlaki dokonca hneď dve práce.¹⁸

Vychádzajúc zo špecifickej maďarskej situácie však Ujlaki, na rozdiel od väčšiny súdobých autorov-komparatistov, nebol stúpencom zjednocovania práva. Skôr naopak, v zjednocovaní a harmonizácii moderných právnych systémov videl hrozbu pre kompatibilitu pozostatkov uhorského/maďarského právneho poriadku v nástupníckych štátoch.¹⁹ Tento trend vnímal negatívne, lebo takto mohli zaniknúť aj posledné zbytky maďarského práva, ktoré ešte pretrvávali v krajinách strednej Európy. Prirodzene v danom prípade išlo predovšetkým skôr o politicky (viac-menej revizionisticky) inšpirované stanovisko.

Medzi vedecky aktívnymi právnikmi treba v tomto období spomenúť ešte Ernő Flachbartha (1896–1954), a to napriek tomu, že ho odborná verejnosť v minulosti nepovažovala a ani dnes nepovažuje za typického komparatistu. Známym sa totiž stal ako medzinárodný právnik a odborník na menšinovú problematiku. Flachbarth pochádzal z Gelnice a v detstve žil aj na Spiši, kde mala korene jeho rodina. Pôvodom bol síce Nemeč (spišský Sas), ale cítil sa skôr za Maďara. Po rozpade Uhorska zostal žiť v Československu, kde v Prahe pôsobil ako tajomník maďarských menšinových strán a zodpovedný redaktor novín *Prágai Magyar Hírlap*, ktoré vtedy predstavovali jeden z hlavných tlačových orgánov maďarskej menšiny. Koncom 20. rokov 20. storočia sa Flachbarth rozhodol pre emigráciu do Maďarska, kde potom až do konca života pôsobil ako výskumník a vysokoškolský pedagóg. V roku 1949 ho síce prepustili z budapeštianskej univerzity, ale medzinárodné právo ešte niekoľko rokov mohol vyučovať v meste Pátikostolie (Pécs) na juhu Maďarska. Zostalo po ňom množstvo teoretických aj praktických prác a štúdií o medzinárodnom kontexte menšinovej problematiky.²⁰

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov medzivojnovej právnej komparatistiky v Maďarsku patril budapeštiansky profesor súkromného práva István Szászy, ktorý sa

popri súkromnom práve venoval aj všeobecným otázkam porovnávacej právnej vedy, hoci komparatistiku samotnú nepovažoval za osobitnú právnickú disciplínu. Na čele Komparatistickej sekcie Spolku maďarských právnikov, ktorá fungovala od roku 1936, stál Szászyho hlavný mentor, významný profesor-odborník na súkromné právo Károly Szladits.²¹ Táto sekcia organizovala maďarskú účasť na svetovom kongrese právnikov-komparatistov v Haagu v roku 1937.

Pokiaľ pred rokom 1918 v maďarskej právnej komparatistike dominovali skôr historici práva, tak v medzivojnovom období možno jednoznačne hovoriť o prevahe civilistov.²² Civilista István Szászy, ktorý bol počas druhej svetovej vojny pedagógom maďarskej univerzity v Kluži, už hneď na začiatku novej doby (teda po oslobodení v roku 1945) napísal jednu z prvých prác o vývoji sovietskeho občianskeho práva v maďarskom (nekomunistickom) vedeckom prostredí.²³ Tento fakt do určitej miery pomohol jeho etablovaní sa v právnickej vede po tektonických otrasoch v rokoch 1944/1945. Hoci čistky po úplnom prevzatí moci komunistami už ani Szászy nedokázal ustáť a bol nakoniec penzionovaný.

Z hľadiska danej témy je však dôležitejšie, že Szászy stál pri zrode prvej samostatnej katedry porovnávacieho práva v Maďarsku. Táto katedra sa sformovala na jeseň roku 1945 a začiatkom roku 1946. Od roku 1947 fungovala vo forme Inštitútu porovnávacieho práva budapeštinskej právnickej fakulty na čele práve so Szászym. Činnosť tejto ustanovizne však čoskoro znemožnili radikálne zmenené pomery po roku 1948.²⁴ V roku 1950 došlo k už spomínanému penzionovaniu vedúceho ústavu, čím sa na niekoľko rokov uzatvorila aj história predkomunistickej právnej komparatistiky v Maďarsku. Pritom paralelná existencia komparatistickej sekcie a katedry mohli znamenať veľmi dobrú štartovaciu pozíciu pre porovnávaciu právnu vedu v povojnovom období. Infraštruktúru právnej komparatistiky bolo preto o desaťročie neskôr potrebné vybudovať znovu od základov. To už však bola iná doba, o ktorej čoskoro bude reč.

Tu treba spomenúť jeden zaujímavý fakt. Na právnickej fakulte v Budapešti začali pod vplyvom geopolitických okolností v medziobdobí rokov 1945–1949 fakultatívne vyučovať nielen sovietske právo, ale aj právo niektorých susedných štátov. Už v školskom roku 1946/1947 si mohli poslucháči práva zapísať do indexu aj predmet *České právo a slovenské právo*, z ktorého sa o rok neskôr, teda v školskom roku 1947/1948 stalo *Česko-slovenské právo*. Tento predmet vo forme tzv. malého kollégia vyučoval ministerský úradník Jenő Bernolák.²⁵ Tu pravdepodobne ešte nešlo o prispôsobovanie sa sovietyzácii regiónu, ktorá so sebou priniesla o dva roky aj vznik ľudovodemokratických štátov, ktorých právo bolo potrebné v rámci proletárskeho internacionalizmu a *pax sovietica* taktiež vyučovať, ale skôr o tradičný záujem maďarskej vedy o právo susedných krajín. Tento záujem – síce vo viac-menej revizionistickom duchu – existoval už aj pred vojnou, a zároveň bol nepriamym dôsledkom komplikovaných povojnových československo-maďarských vzťahov a vtedajších rokovaní o výmene obyvateľstva. Posledne spomínané konštatovanie je zatiaľ však len domnienkou, ktorá by si vyžadovala ďalší výskum.

Inak zaujímavá je samotná postava vyučujúceho pedagóga-odborníka na československé právo. Jenő (Eugen) Bernolák (1909–1997) totiž pochádzal zo starej zemianskej rodiny, ktorá mala svoje korene na Orave, a z ktorej pochádzal aj známy slovenský národovec Anton Bernolák. Jeho otec Nándor (Ferdinand) Bernolák (1880–1951) sa narodil v Radvani blízko Banskej Bystrice a Zvolena v rodine finančného úradníka, a podobne ako jeho neskorší syn taktiež vyštudoval v Budapešti právo. Nándor Bernolák sa po kratšej úrad-

níckej a sudcovskej kariére stal univerzitným profesorom a určité obdobie bol dokonca v poradí druhým rektorom novej univerzity v Debrecíne, ktorú založili bezprostredne pred prvou svetovou vojnou. Zaoberal sa trestným právom. Na začiatku 20. rokov 20. storočia začal aktívne politizovať ako politik kresťansko-národného krídla a v rokoch 1921 až 1922 bol dokonca ministrom práce a sociálnych vecí v prvej vláde grófa Istvána Bethlena. Po rýchlom ukončení politickej kariéry sa živil ako advokát a pedagóg.²⁶

Jeho syn Jenő po skončení štúdií začal svoju úradnícku kariéru v roku 1935 na národnostnom a menšinovom oddelení úradu ministerského predsedu. Tu pôsobil aj počas druhej svetovej vojny, ale nakoľko nebol ochotný zložiť prísahu vernosti po krajne-pravicovom puči Strany šípových krížov (tzv. nilašov) 15. októbra 1944, bol odvolaný. Nová vládna moc ho v roku 1945 krátko po oslobodení reaktivovala a naďalej pôsobil ako úradník vlády. Z tejto pozície sa zúčastnil aj na prípravách rokovaní o československo-maďarskej výmene obyvateľstva. Vtedy začal učiť na právnickej fakulte. Po roku 1949 bol ako politicky nespôľahlivý úradník suspendovaný a neskôr sa úspešne uplatnil vo sfére vodohospodárstva.²⁷

Doteraz podrobne nespracovaný Bernolákov životný osud a úradnícko-pedagogická kariéra je zaujímavá hlavne z toho dôvodu, že po väčšinu svojho života používal pracovne aj slovenčinu, ktorú si pravdepodobne priniesol z domu. Pritom jeho otec bol vysokým politickým činiteľom (poslancom a potom ministrom) nacionalistického režimu admirála Miklósa Horthyho. Netreba však zabudnúť, že sa otec Nándor Bernolák narodil ešte v slovenskej Radvani v rodine s oravskými koreňmi.

Nové, a z pohľadu porovnávacej právnej vedy veľmi komplikované obdobie sa začalo v rokoch 1948/1949. Obrovské politické čistky medzi predvojnovým pedagogickým personálom, ako aj paranoidné spoločensko-politické podmienky stalinistickej diktatúry, spolu sa najťažším obdobím studenej vojny v rokoch 1949 až 1955, vôbec nepriali rozvoju medzinárodných kontaktov medzi právnikmi. Pritom tieto kontakty sú životne dôležité pre pestovanie porovnávacieho práva. Rozvoju komparatistiky nepomohlo ani spochybňovanie právneho charakteru socialistických štátov zo strany západných právnikov a teórie právnikov komunistického bloku o odumieraní buržoázneho práva a nadradenosti socialistického právneho systému.²⁸

Na druhej strane sa od začiatku 50. rokov 20. storočia začal v stredo- a východoeurópskych štátoch sľubne rozvíjať záujem o sovietske právo a dianie v ostatných ľudovo-demokratických krajinách. V súvislosti so socialistickou transformáciou právneho systému v krajinách takzvaného východného bloku sa na univerzitách a v akademických inštitúciách v hlavných mestách začali formovať katedry a kabinety sovietskeho práva. Objavilo sa aj niekoľko monografií a učebníc o právnom vývoji ostatných ľudovo-demokratických štátov.²⁹ Tento proces znamenal do určitej miery náhradu za predchádzajúce komparatistické výskumy a pomáhal preklenúť obdobie stalinistického izolacionizmu.

Možnosť otvorene skúmať a prípadne aj učiť právo západných krajín sa znovu naskytla viac-menej až po roku 1956 a aj to len postupne. V Maďarsku tento proces pomáhali legitimizovať dvaja významní právnicki komunistického zmysľania a vynikajúceho vzdelania – akademik Imre Szabó a rektor budapešťianskej univerzity Gyula Eörsi.³⁰ Obaja značnú časť svojho života pôsobili aj na Ústave štátu a práva Maďarskej akadémie vied, kde bol Szabó po dlhé roky riaditeľom, Eörsi zase jeho zástupcom a vedúcim oddelenia občianskeho práva. Eörsi pôvodne patril do okruhu poslucháčov už spomínaného profesora

Szladitsa. Szabó sa odborne profiloval skôr ako právny teoretik, štátoved, verejný právnik a právny komparatista.

Hoci vklad oboch spomínaných právnikov do vývoja maďarského porovnávacieho práva bol obrovský, z hľadiska témy danej štúdie je dôležitá skôr osobnosť a životná dráha akademika a profesora Imre Szabó (1912–1991). Szabó sa totiž narodil v meste Berehovo ešte počas existencie Rakúsko-Uhorska, ale vyrastal už v podmienkach československej Podkarpatskej Rusi. Jeho otec tu pôsobil ako notár a advokát. Vďaka svojmu rodisku a jazykovému talentu si pomerne skoro osvojil niekoľko cudzích jazykov, ktorých znalosť ho sprevádzala po celý život. Okrem znalosti viacerých slovanských jazykov (predovšetkým češtiny a ruštiny), na dobrej úrovni ovládal aj viacero západných jazykov (predovšetkým francúzštinu a nemčinu), ako aj latinčinu.

Vysokoškolské štúdium práva Szabó absolvoval v 30. rokoch 20. storočia v Prahe na českej Karlovej univerzite. To znamená, že študoval skoro v rovnakom období ako významný český komparatista Viktor Knapp alebo Eric Stein, ktorý zase urobil komparatistickú kariéru v americkej emigrácii. Podľa zachovaných univerzitných dokumentumov, t. j. predovšetkým *nationálov* obsahujúcich osobné údaje študentov, ktorí sa zapísali do štúdia v danom semestri, vyplýva, že Szabó v Prahe študoval medzi rokmi 1930 (zimný semestrer) až 1934 (letný semester). Absolutórium získal v roku 1934 a rigorózne skúšky absolvoval v rokoch 1934 až 1936.³¹ Za doktora práv bol promovný 15. marca 1937.

Zo spomínaných *nationálov* vyplýva aj to, že Szabó počas svojho pražského pobytu pomerne často menil nahlásené adresy. Väčšinou pritom nešlo o internátne zariadenia, ale skôr o podnájmy alebo penzióny. To súviselo s tým, že Szabó nebýval v Prahe počas piatich rokov úplne kontinuálne, ale pravdepodobne sem chodil hlavne vtedy, keď mal dôležitejšie prednášky, semináre a skúšky.³² Toto nepriamo potvrdzuje aj fakt, že Szabó už počas štúdií začal pracovať v jednej advokátskej kancelárii v Mukačeve.

V mladosti sa Szabó zapojil do mládežníckeho hnutia *Sarló* (*Kosák*),³³ ktoré združovalo mladú maďarskú ľavicovú inteligenciu demokratického Československa. Publikovať začal počas svojich štúdií v ľavicovom (prokomunistickom) maďarskom časopise *Korunk* (*Naša doba*), ktorý vychádzal v rumunskom Kluži. Vo vtedajšom ultrakonzervatívnom Maďarsku totiž podobné časopisy legálne nemohli vychádzať. Tu sa aspoň krátko treba zastaviť pri otázke jeho národnostnej, náboženskej a čiastočne aj politickej identity.

Szabó ešte pred nástupom na univerzitu vyštudoval štátne reálne gymnázium vo svojom rodnom Berehove, ktoré bolo asi najmaďarskejším mestom na vtedajšom československom Podkarpatsku. Berehovské gymnázium bolo jediné, kde bolo možné v rámci tejto krajiny študovať aj po maďarsky. To bol inak rodný jazyk Imre Szabó, ktorý je však v *nationáloch* pražskej univerzity dôsledne evidovaný ako Emerich Szabó. Od začiatku do konca štúdia si v dokumentoch uvádzal štátnu príslušnosť československú a náboženstvo židovské. Zaujímavejšia je otázka jeho národnosti. Szabó si totiž sriedavo uvádzal židovskú aj maďarskú národnosť. Pri prvých zápisoch Szabó uviedol ešte židovskú národnosť, potom v letnom semestri 1932 a 1933, a zimnom semestri 1933/1934 už národnosť maďarskú. V zimnom semestri 1932/1933 ako aj na konci svojho štúdia v lete 1934 mal však zase uvedenú židovskú národnosť. Pri deklarovaní národnostnej identity bol teda Szabó ešte trochu rozkolísaný, čo však môže súvisieť aj s faktom, že Československo na rozdiel od starého Uhorska považovalo židovskú identitu aj za národnostnú identitu.³⁴

Po rozpade predmníchovského Československa Szabó zostal žiť vo svojom rodisku, ktoré medzitým znovu pripadlo Maďarsku. Tu najprv pôsobil v advokátskej kancelárii a potom ako súkromný zamestnanec v notárskej kancelárii, avšak pre svoj pôvod a pre ľavicové zmýšľanie, resp. sympatie so Sovietskym zväzom bol politicky prenasledovaný. Niekoľko rokov slúžil v práporoch pracovného nasadenia maďarskej armády. Avšak ešte aj vtedy sa pokúšal publikovať v odborných časopisoch. Nakoniec ho pre chorobu demobilizovali. V roku 1944 sa pred rasovým a politickým prenasledovaním úspešne skrýval v Budapešti.

Po druhej svetovej vojne zostal Szabó žiť v Budapešti, kde sa v roku 1945 stal najprv zamestnancom župnej samosprávy a potom pracovníkom ministerstva spravodlivosti. Tu pôsobil v rámci kodifikačného oddelenia, a to až do roku 1955. Popri tom ako politicky angažovaný, mladý a nádejný pedagóg s praktickou právnickou skúsenosťou prednášal právnu teóriu na právnickej fakulte v Budapešti, kde sa pomerne skoro (v roku 1949) stal profesorom teórie štátu a práva, a zostal ním až do svojho penzionovania. Tu treba spomenúť, že na fakulte Szabó najprv prednášal problematiku ľudských práv v medzinárodnom práve. Dokonca aj jedna z jeho prvých knižných publikácií sa venovala tejto problematike.³⁵ Až neskôr prešiel do právno-teoretickej oblasti. Neskôr sa Szabó ešte raz vrátil k otázke ľudských práv – osobitne ho zaujali kultúrne práva, o ktorých v 70. rokoch 20. storočia napísal celú monografiu.

Inak svoju prvú vedeckú monografiu Szabó publikoval ešte v roku 1946 – kniha sa venovala otázke norimberského procesu a medzinárodného trestného práva.³⁶ Výber témy pravdepodobne súvisel s jeho vojnovými zážitkami, a jednak s tým, že svoje predvojnové právnické prvotiny v klužskom časopise *Korunk* publikoval Szabó práve z oblasti trestného práva. Tento záujem však neskôr v jeho prípade nemal pokračovanie.

V roku 1949 sa Szabó z poverenia najvyšších stranických a štátnych kruhov zúčastnil na príprave maďarskej ľudovo-demokratickej ústavy – spolu s Jánosom Beérom boli vlastne jej hlavnými autormi. Tento dokument jednoznačne vychádzal zo vzoru predvojnovéj sovietskej (t. j. tzv. stalinskej) ústavy. Szabó potom pripravil aj prvý komentár k tejto ústave.³⁷ Okrem toho sa v rokoch 1949 až 1953 intenzívne podieľal na personálnej a štruktúrálnej reorganizácii v rámci maďarskej právnej vedy. Toto bolo asi naspornejšie obdobie jeho života.³⁸

Postupne sa Szabó stal hlavným predstaviteľom socialistického normativizmu v Maďarsku, neskôr ho zaujímali aj sociologické otázky teórie práva.³⁹ Vždy prejavoval i záujem o otázky interpretácie práva a osobitne ho zaujímala problematika zvláštností socialistického práva. Jeho hlavným opusom v oblasti teórie práva sa stala veľká monografia *Buržoázna teória práva v Maďarsku*,⁴⁰ ktorú publikoval v roku 1955 a potom v čiastočne prepracovanej podobe ešte raz v roku 1980. Za túto monografiu, ktorá plne odrážala ideologické pomery svojej doby, ale zároveň obsahovala obrovské množstvo precízne usporiadaných údajov, získal Szabó prestížnu Kossuthovu cenu. V podstate bola táto kniha prehľadom histórie maďarskej teórie štátu a práva, ktorá bola prezentovaná z kritického pohľadu marxistického autora.

Publikácia spomínanej, na vtedajšie pomery zásadnej monografie, svojím spôsobom pripravila kariérny zvrat v kariére mladého profesora Szabó, ktorý sa v roku 1955 stal riaditeľom Ústavu štátu a práva Maďarskej akadémie vied, ktorý viedol až do roku 1981. Tento ústav vznikol už v roku 1949, ale pôvodne patrilo pod ministerstvo spravodlivosti.

Inak na jeho prípravu sa Szabó už taktiež podieľal, avšak nie z pozície vedeckého pracovníka, ale skôr z pozície vzdelaného ministerského úradníka a zároveň člena-korešpondenta MAV, ktorým bol od roku 1949. V roku 1956 sa stal riadnym členom tejto akadémie.

V pozícii riaditeľa ústavu sa Szabó významným spôsobom podieľal na formovaní profilu tejto inštitúcie, ktorá sa postupne stala vlajkovou loďou maďarskej právnej vedy pred rokom 1989. Na tento fakt bol Szabó vždy veľmi hrdý.⁴¹ K tomuto úspechu vo veľkej miere prispela i jeho na kvalitu zameraná kadrová politika. Do zamestnania teda prijímal nielen rozličné osobnosti vtedajšieho establishmentu, ktoré sa v určitých obdobiach komunistického režimu ocitli v nemilosti, alebo ich bolo potrebné z politických príčin poslať do úzadia, ale aj rozličných „deklasovaných,“ zároveň však vynikajúcich starších a mladších vedcov, a to bez ohľadu na ich triedny pôvod a skutočné politické názory. Mnohým osobnostiam takto pomohol v ťažkých obdobiach ich života.

Pod jeho vedením vyrástla celá plejáda výrazných vedeckých osobností, ktoré sú dodnes aktívne v maďarskom vedeckom živote. Vďaka svojim intenzívnym kontaktom na východe i západe Európy bol totiž Szabó schopný zabezpečiť rozličné študijné pobyty, ktoré považoval za veľmi dôležité v živote každého vedeckého pracovníka. V procese výberu nových vedeckých pracovníkov mu prirodzene pomohlo aj to, že skoro po celé svoje aktívne vedecké obdobie prednášal aj na budapeštianskej univerzite.

Riadiacu a organizačnú činnosť akademika Szabó teda paradoxne charakterizovali rozličné protichodné tendencie – jednak oddanosť komunistickej ideológii a marxizmu-leninizmu, jednak otvorenosť novým vedeckým myšlienkám a snaha o zabezpečenie vysokej kvality bádania. Vďaka svojim dobrým jazykovým predispozíciám bol vždy otvorený aj voči impulzom prichádzajúcim zo zahraničia, avšak nikdy nestratil dôveru ani v rámci aktuálneho vedenia vtedajšieho socialistického bloku. Vedecké kontakty mal aj s Viktorom Knappom, vtedajším riaditeľom Ústavu štátu a práva Československej akadémie vied. S Viktorom Knappom a so Zdeňkom Mlynárom dokonca v roku 1957 spolu aj redigovali zborník *Stát a právo*.⁴² Tu Szabó publikoval po česky svoju štúdiu pod názvom *Hans Kelsen a marxistická teorie práva*. Napriek týmto kontaktom, podobným štúdiám, skoro rovnakým pozíciám v rámci akademickej sféry, ako aj podobným životným peripeitiám však profesor Knapp svojho budapeštianskeho kolegu ani raz nespomenul vo svojich spomienkach.⁴³

Z hľadiska danej štúdie je však najdôležitejšie, že Szabó v 70. rokoch 20. storočia vypracoval socialistickú teóriu právnej komparatistiky.⁴⁴ Najprv však – spolu s inými – musel presadiť „rehabilitáciu“ tejto disciplíny, ktorá sa mohla začať až po roku 1956. Szabó sa inak vo svojich prvých štúdiách na túto tému na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia odvolával okrem iného aj na práce československého právnicka Rudolfa Bystrického.⁴⁵

Szabó zohral významnú úlohu v procese formovania inštitucionálnych základov socialistickej právnej komparatistiky nielen v Maďarsku, ale aj v krajinách tzv. východného bloku. Spolu s Viktorom Knappom patril vlastne medzi jej hlavných a najvplyvnejších predstaviteľov. Szabó a Eörsi v rámci odborných a politických diskusií vcelku šikovne argumentovali proti námietkám odporcov rehabilitácie právnej komparatistiky. Jedným z najpresvedčivejších argumentov v očiach štátnej moci bolo to, že podľa oboch profesorov bolo porovnávacie právo veľmi dobre využiteľné na propagáciu socialistického práva. Okrem toho využili aj uvoľnenejšiu atmosféru 60. a 70. rokov, ako aj teóriu trvalého mierového spolužitia oboch antagonistickej spoločenských systémov, ktorá bola vtedy

pomerne populárna. Podľa profesora Szabó existovala jediná hranica, ktorú by socialistickí právnici-komparatisti nikdy nemali prekročiť – touto hranicou bola ideologická dôslednosť: „V teoretických otázkach socialistická právna veda nikdy nemôže ustúpiť zo svojho principiálneho vedeckého stanoviska.“⁴⁶ Jedným z kľúčových pojmov jeho teórie bol pojem typu práva, ktorý v sebe zahrňuje právne systémy postavené na totožnom spoločenskom základe a zriadení. To znamená, že zásadne treba rozlišovať medzi buržoáznym a socialistickým typom práva. V ich rámci prirodzene môžu existovať rozdiely medzi podskupinami. Porovnávanie právnych systémov v rámci jedného typu práva znamenalo podľa neho vnútornú komparáciu, porovnávanie oboch typov zase vonkajšiu komparáciu.⁴⁷ Z podobných základov vychádzal aj profesor Eörsi, ktorý rozlišoval typy práva a v ich rámci právne skupiny. Vedecký a ideologický rámec, ktorý bol oboma vedcami vytvorený umožnil vo svojich dôsledkoch plodný dialóg maďarských a zahraničných (aj západných) právnych vedcov.

O tom svedčí okrem iného aj to, že Szabó spolu s Knappom a Eörsim patril medzi pravidelných prednášajúcich na *Faculté internationale de droit comparé* v Štrasburgu. Určite aj jeho zásluhou sa v roku 1978 uskutočnil svetový kongres porovnávacieho práva v Budapešti. Išlo o prvý kongres tohto typu v socialistickej krajine. Na tomto kongrese bol Szabó na štyri roky zvolený za predsedu prestížnej *Académie internationale de droit comparé* (AIDC). Tento post zastával v rokoch 1978 až 1982. Posledné roky v tejto funkcii mu však veľmi sťažila strata zraku, kvoli ktorej čoskoro odišiel do dôchodku.

O akceptácii jeho vedeckej osobnosti v širšom európskom kontexte svedčí taktiež to, že nebol len doktorom honoris causa svojej „domovskej“ univerzity v Budapešti, ale podobný titul získal aj na parížskej univerzite. Zvolili ho taktiež za predsedu *Association Internationale des Sciences Juriques* a *Academie Internationale de Droit Comparé*. Čestným predsedom bol aj v rámci *Internationale Vereinigung für Rechts- und Sozialphilosophie*. V rámci Maďarskej akadémie vied pôsobil po dlhé roky ako námestník generálneho tajomníka, neskôr sa stal dokonca aj podpredsedom tejto inštitúcie. Jedno obdobie mal na starosti koordináciu spoločenských vied. Posledné desaťročie svojho života, keď mu zomrela manželka a skoro úplne stratil zrak, však už nepôsobil vo vedúcich funkciách, ale vedeckej činnosti sa venoval aj naďalej. Dožil sa ešte pádu komunistického systému, ktorému po celý svoj život veril, a nakoniec zomrel v kruhu svojej rodiny.

Zásluhou akademika Szabó vzniklo v rámci jeho ústavu vo forme osobitného oddelenia už v roku 1963 hlavné výskumné centrum právnej komparatistiky v socialistickom Maďarsku. Na čele tohto oddelenia stál od jeho vzniku až po zánik začiatkom 90. rokov 20. storočia Zoltán Péteri, ktorý neskôr pôsobil ako profesor na viacerých budapeštianskych právnických fakultách.⁴⁸ Profesor Péteri dodnes žije a je aktívny.

Oddelenie porovnávacieho práva, ktoré vzniklo z pôvodného dokumentačného oddelenia, malo v rámci ústavu zaujímavé postavenie a profil. Skoro všetci jeho pracovníci mali na starosti výskum jedného alebo dvoch odvetví práva, a zároveň pôsobili aj ako jazykoví referenti s úlohou sledovať (a dokumentovať) vývoj práva v danom jazykovom priestore. Svojich referentov tu mali nielen veľké západné jazyky a ruština, ale aj jazyky dôležitých susedov Maďarska (čiže Československa, Juhoslávie a Rumunska). Pôsobil tu aj referent pre bulharský jazyk. Okrem toho oddelenie pod vedením diplomaticky nadaného Péteriho predstavovalo svojim spôsobom aj malý zahraničný a protokolárny úrad svojho ústavu, ktorý organizoval zahraničné vedecké kontakty, sprevádzal hostí, vybavoval cudzojazy-

čnú korešpondenciu.⁴⁹ O niečo neskôr vznikla na ústave tradícia, že skoro všetci mladí pracovníci začínali svoju ústavnú kariéru práve tu, a až neskôr mohli prejsť na oddelenie primeranejšie ich odbornému profilu. Tento systém pomohol zlepšiť kvalitu ústavu, lepšie integrovať jeho pracovníkov do medzinárodných projektov a celkovo zintenzívniť zahraničné kontakty ústavu.

Ako československý referent tohto oddelenia po dlhé roky pôsobil László Trócsányi (1912), ktorý podobne ako hore už spomínaný Bernolák taktiež pochádzal zo starej zemianskej rodiny a svoje detstvo prežil v Bratislave, kam sa prisťahoval jeho otec ešte v rokoch starého Uhorska. Nakoľko rodina zostala aj po roku 1918 žiť v Bratislave, Trócsányi tu absolvoval stredoškolské štúdiá na jedinej maďarskej strednej škole, ktorá v meste ešte zostala, avšak postupne aj táto škola prešla na slovenčinu. Podľa spomienok starého Trócsányiho však českí a slovenskí pedagógovia boli vcelku zhovievaví k slabej slovenčine svojich študentov. Po maturite sa Trócsányi rozhodol prejsť do Maďarska, kde najprv renaturalizáciou v roku 1931 získal občianstvo a potom absolvoval štúdium práva v Debrecíne (Debrecen). Po promócií sa najprv stal advokátskym koncipientom, avšak čoskoro prešiel do súdnictva, ktoré predsa len zabezpečovalo stabilnejší príjem.⁵⁰ Z justície v roku 1941 prešiel do aparátu starého ministerstva spravodlivosti, kde zostal aj po roku 1945. Podobne ako Jenő Bernolák, aj Trócsányi sa v pozícii tajomníka maďarskej sekcie zmiešanej komisie zúčastnil prípravy československo-maďarskej výmeny obyvateľstva. Pravdepodobne aj v jeho prípade tu zohrala svoju úlohu znalosť slovenčiny.⁵¹ Ako predstaviteľ starého režimu ho nakoniec v roku 1953 prepustili z ministerstva a od roku 1954 sa zamestnal ako referent československého práva na ústave štátu a práva, ktorý vtedy síce ešte patril pod ministerstvo, ale už čoskoro mal prejsť pod akadémiu. Tu potom pracoval až do svojho penzionovania a na toto obdobie spomínal vo svojich spomienkach, ako na plodné a šťastné obdobie života. Okrem úloh československého referenta sa Trócsányi postupne vypracoval aj na odborníka na pracovné právo.⁵² Osobitne sa venoval porovnávaniu pracovného práva socialistických a ľudovodemokratických štátov.

Najvýraznejšiu stopu v histórii maďarskej právnej komparatistiky zanechal určite akademik Imre Szabó, predvojnový absolvent Právnickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe. Vďaka svojim jazykovým schopnostiam, dobrému vzdelaniu, pracovitosti a dobrým politickým kontaktom to bol práve on, kto pomohol znovu postaviť na nohy právnu komparatistiku po prerušení jej kontinuity v 50. rokoch 20. storočia. Jeho záujem o dianie v jeho pôvodnej vlasti a mestu jeho štúdií nikdy neopadol. Okrem neho však možno spomenúť ešte niekoľko viac či menej významných právnikov a výskumníkov, ktorí sa nielen zaujímali o československé právo, ale v tejto oblasti aj publikovali. Možno dokonca konštatovať, že od 20. rokov v Maďarsku vždy existovala snaha o to, aby sa aspoň niekto z vedeckej sféry zaoberal právnym vývojom u severných susedov. Väčšinou išlo o osoby, ktoré odtiaľ pochádzali (Trócsányi, Flachbarth) alebo si určitú znalosť slovenčiny priniesli z domu (Bernolák). Prirodzene nie všetci z nich robili skutočnú komparatistiku, ale treba si uvedomiť, že bez odborníkov na prezentáciu právnych systémov menších jazykových kultúr sa aj vedecká komparácia robí len ťažko. Takže aj tieto osobnosti maďarského vedeckého života možno právom (aspoň sprostredkovane) zaradiť do histórie porovnávacieho práva v Maďarsku pred rokom 1989.

Poznámky

- 1 Publikácia bola pripravená s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výskumnej organizácie Ústavu štátu a práva AV ČR, v.v.i., RVO: 68378122.
- 2 Vedecký pracovník Ústavu štátu a práva AV ČR v Prahe a Ústavu právnych vied Spoločenskovedného výskumného centra MAV v Budapešti.
- 3 SZABÓ, Imre: Az összehasonlító jog Magyarországon. In: SZABÓ, Imre: *Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog*. Budapest: KJK, 1967, s. 201.
- 4 SZÜCS, István: A 'rételes jog filozófiájának történeti fejlődéséről,' s korunkban a ' polgárzat javára kivívott haladásáról. Magyar Academiai Értesítő, 1847/július, s. 175–186.
- 5 Výraz Budapešť sa udomácnil v maďarskom aj slovenskom jazyku až po zjednotení Starého Budína, Budína a Pešti v roku 1873.
- 6 O jeho živote pozri podrobnejšie BERTÉNYI, Iván: Wenzel Gusztáv. In: *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban*. Budapest, 1987, s. 112.
- 7 Prednáška bola publikovaná *Magyar Academiai Értesítő*, 1850, november (X. ročník), s. 292–296.
- 8 Pozri WENZEL, Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*. Budapest: MTA Könyvkiadó-hivatala, 1876.
- 9 WENZEL, Gusztáv: *Jogtudományi Közlöny*, 1891. No. 48 (26. ročník), s. 381. Tu išlo v podstate o nekrológ.
- 10 O diela a názoroch Pulszkeho pozri FEKETE, Balázs: A jogösszehasonlítás magyarországi történetének és alkalmazásának alapkérdései. In: JAKAB, András – MÉNYHÁRD, Attila: *A jog tudománya*. Budapest: HVG/ORAC, 2015, s. 425–426.
- 11 O ich živovnej dráhe pozri podrobnejšie SOMOGYI, Renáta: *Jogtörténet és jogfejlődés két különböző szemmel – avagy egy múltbeli komparatiztikai vita nyomában*. Pro Publico Bono, 2015, No. 3, s. 163–172.
- 12 FEKETE, Balázs: cit. op. s. 426–427.
- 13 Magyar jogi lexikon I–V. ...
- 14 Išlo hlavne o nasledujúcich profesorov: Raymond Saleilles a Edoard Lambert.
- 15 FEKETE, Balázs: cit. op. s. 429.
- 16 Elemér Balogh (1881–1955) vyštudoval síce v Budapešti a o habilitáciu sa pokúšal v roku 1919 Debrecíne, ale ako profesor rímskeho a porovnávacieho práva pôsobil hlavne v cudzine. V rokoch 1922 až 1928 bol profesorom v litovskom Kaunase, potom nasledovalo pôsobenie v Nemecku, Francúzsku, Kanade a v Spojených štátoch. V rokoch 1938 až 1947 pôsobil na univerzite v juhoafrickom Johannesburgu. Po krátkom pobyte vo Veľkej Británii v roku 1947 prešiel do Paríža, kde v roku 1955 aj zomrel. Pozri HAMZA, Gábor: *Elemér Balogh (1881–1955) The Scholar of European Reputation of Roman Law and Comparative Law*. http://www.kre.hu/portal/doc/sic/2008/sic3_008_hamza.pdf.
- 17 Miklós Ujlaki sa narodil v roku 1906 v Budapešti v židovskej rodine. Na budapeštinskej univerzite patril do okruhu blížších poslucháčov profesora civilistiky Károly Szladitsa, ktorý vychoval celú plejádu významných maďarských právnikov 20. storočia. Ujlaki pravdepodobne pre svoj pôvod nedostal šancu urobiť klasickú vedeckú kariéru v horthyovskom Maďarsku a nezískal ani svoju katedru. Napriek tomu vedecky mimoriadne aktívny a patril medzi hlavných organizátorov tzv. Szladitsovej právnickej školy. Inak na živobytie si zarábala ako advokát. Po druhej svetovej vojne získal jedno štipendium do Uppsal, odkiaľ sa už nevrátil a emigroval do USA, kde pôsobil na rozličných vysokých školách. Pozri LÁSZLÓ, Asztalos: Grossschmid tanítványok – Szladits iskola. In: *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében. Jogtörténeti Értekezések*. No. 14. Ed.: KOVÁCS, Kálmán. Budapest, 1984, s. 96.
- 18 UJLAKI, Miklós: *A magyar magánjog módosulása Csehszlovákiában*. Budapest: Grill, 1931. (Zmeny maďarského súkromného práva v Československu) a UJLAKO, Miklós: *A csehszlovák polgári törvénykönyv legújabb javaslata*. Budapest: Grill, 1937. (Najnovší návrh československého občianskeho zákonníku)
- 19 FEKETE, Balázs: cit. op. s. 430.
- 20 O jeho živote pozri GÁL, Gyula: Flachbarth Gyula (1896–1954) emlékezete. *Miskolci Nemzetközi Jogi Közlemények/Miskolc Journal of International Law* 2005, Vol. 2, Nr. 2, s. 52–58, <http://epa.oszk.hu/00200/00294/00004/20052gal1.htm>.
- 21 Károly Szladits (1871–1956) – významný maďarský civilista prvej polovice 20. storočia. V rokoch 1917 až 1942 bol profesorom budapeštianskej právnickej fakulty. Pochádzal z Dunajskej Stredy a zomrel v Budapešti. Vychoval viacerou významných právnikov-výskumníkov a pedagógov. Medzi inými medzi jeho odchovancov patrili aj v danom príspevku spomínaní Miklós Ujlaki, István Szász a neskôr Gyula Eörsi. Ako jeden z mála tzv. buržoázných právnikov dostal v období komunistickej diktatúry za svoje dielo v roku 1953 prestížnu Kossuthovu cenu. Pravda, vtedy bol už niekoľko rokov dôchodcom. O jeho živote a škole pozri: Asztalos László: cit. op. s. 73–102.
- 22 Medzi právnikmi-odborníkmi na verejné právo bola situácia úplne iná. Prevažná väčšina z nich sa nevenovala právnej komparatistike a skôr oslavovala tradičné inštitúty maďarského verejného práva a „národného právnického génia.“ Skoro všetci vtedajší verejní právnici na univerzitách boli konzervatívami a v období post-trianonského šoku sa postavili na národnú až nacionalistickú platformu. „Nehľadanie“ zahraničných vzorov a inšpirácií bolo preto v mnohých prípadoch skoro programové. Tu treba spomenúť, že aj špecifický politický systém tzv. verejnoprávneho provizória z rokov 1920 až 1944, keď bolo Maďarsko oficiálne kráľovstvom, ale

- bez kráľa, napomáhal vytváraníu tejto situácie a nálady medzi právnikmi. Pre Horthyho systém sa totiž ťažko hľadali zahraničné paralely. Na druhej strane treba spomenúť, že tento konzervatívne-nacionalistický trend v 1930-ch rokoch pomohol spomaliť presadzovanie radikálnych myšlienok prichádzajúcich z nacistického Nemecka, ktoré bolo pritom vtedy už jedným z hlavných zahraničnopolitických spojencov krajiny. Mnohí vtedajší významní konzervatívni právnici sa ostro vymedzovali voči ideám tohto pronacistického „nového verejnoprávneho smeru,“ ktorí im bol cudzí. Týmto spôsobom vlastne spomaľovali proces fašizácie práva a chránili zbytky ústavnosti a občianskych práv. Medzi týchto právnikov patrili napríklad profesor Kálmán Molnár alebo Ödön Polner. Pozri: SCHWEITZER, Gábor: Kőzjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány. Az 1919/1920–1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlatá. (I. rész) *Kőzjogi Szemle*, 2014, No. 1. (7. ročník), s. 8–17. a SCHWEITZER, Gábor: Kőzjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány. Az 1919/1920–1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlatá. (I. rész) *Kőzjogi Szemle*, 2014, No. 2.
- 23 István Szász (1899–1976) pochádzal zo zemianskej úradníckej rodiny. Vyštudoval v Budapešti a patrilo do už spomínaného okruhu profesora Károly Szladitsa. Ako jeden z mála Szladitsových poslucháčov dokázal urobiť univerzitnú kariéru už pred rokom 1945. V tomto procese pravdepodobne okrem jeho veľkého nadania pravdepodobne zohral svoju úlohu aj jeho pôvod. Išlo o veľmi erudovaného právníka, ktorý sa pokúsil prekonať tradičnú nemecko-rakúsku orientáciu pri výskume súkromného práva v Maďarsku a vychádzať skôr z vtedajšieho francúzskeho chápania droit comparé. Szász bol aj osobným priateľom Edoarda Lamberta, jedného z najvýznamnejších francúzskych komparatistov tých čias. O jeho úspešnom etablovaní sa v medzinárodnom komparatistickom prostredí svedčí aj to, že v rokoch 1938 až 1941 bol sudcom Zmiešaného medzinárodného súdu v Egypte. Svoju univerzitnú pedagogickú kariéru začal v Kluži, ktorý bol počas druhej svetovej vojny znovu pripojený k Maďarsku a po roku 1945 až do svojho pomerne skorého penzionovania pôsobil na univerzite v Budapešti. O týchto súvislostiach pozri ASZTALOS, László: cit. op. s. 87. FEKETE, Balázs: cit. op. s. 431–432. a SCHWEITZER, Gábor: A „Pázmánytól“ az „Eötvösig.“ Adalékok a budapesti jogi fakultás történetéhez (1945–1950). In: *A katedrán innen és túl. Tanulmányok a jogi felsőoktatás múltjából*. Pécs: Publikon, 2011, s. 185–207.
- 24 FEKETE, Balázs: cit. op. s. 430.
- 25 SCHWEITZER, Gábor: cit. op. s. 185–207.
- 26 O jeho živote a tvorbe pozri P. SZABÓ, Béla: Bernolák Nándor (1880–1851), a Bebeceni M. Kir. Tudománygyetem második rektora. *Gerundium MMXI*. Vol. II. Nr. 1–2, http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/561218117ecd5/szerzo/03_bermolak_nandor.pdf.
- 27 VASAS, Géza: Mi történt 1940. augusztus 5-én s annak folytatásaként. *REGIO*, 2015, No. 3, s. 159, pozn. pod čiarou číslo 23, http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/75/pdf_57.
- 28 PÉTERI, Zoltán: A jogösszehasonlítás kelet-közép-európai centruma. *Állam- és Jogtudomány*, 2010, ročník LI, No. 1. szám, s. 77.
- 29 O tomto procese pozri podrobnejšie HALÁSZ, Iván: The Institutional Framework and Methods of the Implementation of Soviet Legal Ideas in the Czechoslovakia and Hungary during Stalinism. *Journal on European History of Law*, Vol. 6/2015, No. 2, s. 29–37.
- 30 Profesor a akademik Gyula Eörsi Gyula (1922–1992) bol významným civilistom svojho obdobia. Univerzitnú štúdiu ukončil v roku 1945, potom krátko pracoval ako advokátsky koncipient, sudca a konzul v USA, ale čoskoro sa aj on dostal na kodifikačné oddelenie ministerstva spravodlivosti. Zároveň začal prednášať občianske právo. Od roku 1973 bol riadnym členom MAV a v rokoch 1978 až 1984 bol rektorom budapeštianskej univerzity ELTE. Paralelne s tým pôsobil aj na Ústave štátu a práva MAV ako zástupca riaditeľa. Jeho najvýznamnejšie, doteraz hojne citované dielo o porovnávanom občianskom práve vyšlo po maďarsky v roku 1975 (*Összehasonlító polgári jog*) a po anglicky v roku 1979 (*Comparative Civil Law*).
- 31 Szabó absolvoval primerane svojej dobe tri rigorózne skúšky. Ako prvé úspešne zvládol 14. júna 1934 II. rigorózum, ktoré pozostávalo z československého súkromného práva, obchodného a zmenkového práva, ako aj z civilného súdneho konania a trestného práva. Túto skúšku urobil ešte pred získaním absolútoría. Išlo vlastne o predmety najdôležitejšie z pohľadu naskoršieho advokáta a notára. Druhým v poradí bola III. rigorózna skúška z ústavného, správneho a medzinárodného práva, resp. správnej vedy a politickej ekonómie. K tejto skúške došlo 4. novembra 1935, teda o niečo viac ako jeden rok po prvej skúške. Najväčšie obavy mal Szabó pravdepodobne z I. rigoróznej skúšky zahrňujúcej v sebe rímske právo, cirkevné dejiny a dejiny práva v strednej Európe a dejiny práva na území republiky Československej. O tom, že jeho obavy boli opodstatnené svedčí to, že túto skúšku si musel zopakovať, lebo 22. októbra 1936 získal hodnotenie „nedostatočný“. Opravný termín mal 11. marca 1937 a o štyri dni na to bol už rektorom a dekanom UK promovaný. Všetky rigorózne skúšky absolvoval nakoniec s výsledkom dostatočný, čo mohlo súvisieť aj s tým, že čeština nebola jeho rodným jazykom. Pozri Protokol prísnych zkoškách k dosažení hodnosti doktora práv na Karlovej univerzite. Číslo 13644. Archiv UK Praha.
- 32 Aspoň takto si na spomienky svojho otca pamätá historik Dániel Szabó, syn akademika Imre Szabó a v súčasnosti pracovník Historického ústavu MAV v Budapešti. Autor by sa mu týmto aj chcel poďakovať za konzultácie a cenné informácie, ktoré mu počas prípravy tejto publikácie poskytol o svojom otcovi.
- 33 O tomto hnutí pozri KÁROLY, Vigh: *A felvidéki Sarló mozgalom története*. Valóság, 2013, I–VI. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=145&lap=1> (dátum stiahnutia: 29. 7. 2015.)
- 34 O tomto pozri národné Emerica Szabó z rokov 1930 až 1935 v Archíve UK v Prahe.

- ³⁵ SZABÓ, Imre: *Az emberi jogok mai értelme (Dnešný zmysel ľudských práv)*. Budapest, 1948.
- ³⁶ SZABÓ, Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog. (Norinberský proces a medzinárodné trestné právo)*. Budapest, 1946. Inak pred vojnou sa Szabó vo svojich publikáciách v časopise Korunk venoval skôr otázkam trestného práva a menej teoretickým otázkam.
- ³⁷ *A Magyar Népköztársaság alkotmányja. (Ústava Maďarskej ľudovej republiky). Kommentár*. Budapešť, 1949.
- ³⁸ O úlohe Imre Szabó v procese komunistickej prestavby teórie štátu a práva pozri podrobnejšie SZABÓ, Miklós: Jogelmélet és jogszociológia. In: JAKAB, András – MENYHÁRD, Attila: *A jog tudományja*. Budapest: HVG/ORAC, 2015, s. 494–500.
- ³⁹ Tamže s. 497–499.
- ⁴⁰ SZABÓ, Imre: *A burzsoá jogbölcselet Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955.
- ⁴¹ ENDRE, Nagy J.: Szabó Imre – avagy: az absztrakt normativizmus, s. 3, http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/nagy_j_endre-szabo_imre.pdf.
- ⁴² KNAPP, Viktor – MLYNÁR, Zdeněk – SZABÓ, Imre: *Stát a právo*. Praha: ČSAV, 1957.
- ⁴³ KNAPP, Viktor: *Proměny času*. Prospektrum, 1996.
- ⁴⁴ Jeho hlavná práca na túto tému vyšla v roku 1975. Pozri SZABÓ, Imre: *A jogösszehasonlítás szocialista elmélete (Socialistická teória právnej komparatistiky)*. Budapest, 1975.
- ⁴⁵ Pozri SZABÓ, Imre: *Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletről*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963, s. 74.
- ⁴⁶ Pozri FEKETE, Balázs: cit. op. s. 435.
- ⁴⁷ Pozri tamže s. 435–437.
- ⁴⁸ Jazykovo erudovaný profesor Péteri nehoovoril síce po slovensky, ale jeho rodina počas druhej svetovej vojny žila v Košiciach, kde podľa spomienok jeho matka učila na gymnáziu medzi iným aj druhú manželku pražského profesora Viktora Knappa, neskoršiu profesorku (civilistku) Alenu Knappovú.
- ⁴⁹ TRÓCSÁNYI, László: *Jogász pályafutásom. Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda*. Budapest, 1995, s. 60–61.
- ⁵⁰ Tamže s. 13.
- ⁵¹ Inak aj predseda maďarskej sekcie zmiešanej komisie, pôvodne sudca Kúrie László Ruttkay taktiež podľa Trócsányiho spomienok hovoril dobre po slovensky. Tamže s. 40.
- ⁵² O tomto období jeho života pozri Tamže s. 56–83. Ide vlastne o najdlhšiu kapitolu jeho spomienok.